

Xantus Gyula Debrecenben

Mi a titka Xantus festészete népszerűségének? Hisz nem kapcsolódik a hazai hagyományokhoz, s nem is sokkoló fogásokkal vonja magára a figyelmet? Nem tudok rá magyarázatot, aki megfejtí, majd megírja. De a „korszerű” formanyelv, a szokatlan kifejezés mód nem szükségképpen mond ellent az érthetőségnek, s az utóbbi sem igényli a szájbarágó részletezést.

Mindezt abból az alkalomból bocsátottuk előre, hogy nemrég újra láthattuk Xantus képeit Debrecenben. A művész 1919-ben született az erdélyi Borosbenedeken. SZOT-díjas, a Képzőművészeti Főiskola nyugalmazott tanára, számos szakkönyv írója. Oldalakat töltene meg, ha fősorolnók, hány kiállítása volt már nemcsak itthon, hanem úgyszólván az egész világon. Az említett kiállításon pályája *második* korszakából való alkotásokkal szerepelt. A megelőző, ún. *tokaji* korszak is egy magas színvonalú életmű önálló fejezetét alkotja, nem nélkülözve az egyéni hangot, de az ezt követő második korszak gondolati és formai tekintetben merőben új fejezet nemcsak Xantus, hanem a magyar művészetben is. Jellemző elemmé lépett elő a *vonal*, amelynek egészen más a szerepe, mint volt bármely korszak művészetében. A régi és az új szecesszióban vitt szerepét sem tévesztve szem elől, nyugodtan állíthatjuk, hogy Xantus minden előzmény nélkül robbant bele jelenkori művészetünkbe. Sem elődje, sem kortársa nincs. Utódja sincs, bár nem kétséges, hogy előbb vagy utóbb követőkre talál.

A festőnek természetesen legfontosabb kifejezőeszköze a festék, a szín. A festékekkel húzza a vonalakat, teríti a színfoltokat, hozza létre a színfokozatokat, az érzékeny színátmeneteket. A magukba zárkózott szürkék, a feketébe hajló barnák, a melegen és hidegen egyaránt izzó kékek, zöldek, a képmezőt nemegyszer lángba borító vörösök, kiegészülve a tört színű hátterekkel – teszik gazdaggá művei színvilágát. Az emberi környezet tárgyi motívumai mellett madarak, állatok, emberek jelennek meg képein. Az emberi arc mindig kéznél levő lehetőség belső, lelki, szellemi, bölcséleti gondolatok kifejezésére, legutóbbi debreceni kiállításának képein mégsem az arc szerepelt az előtérben. Nem találkoztunk annyi jelképes díszítéssel az emberi fejek, arcok körül és fölött, mint előző kiállításain. Nem titkolt szándéka éppen az volt, hogy megmutassa, mennyire izgatja a táj, a városi, falusi környezet, Párizsban, Capriban éppúgy, mint a Székelyföldön, Tokajban – találkozzék ódon utcákkal, székely kapukkal, tereferelő emberekkel a vásáron, száradó hálókval, pihenő varsákkal, ringatózó vitorlásokkal – hogy csak néhány kiragadott példára utaljak.

Művészetét két élményforrás táplálja. A belső szemlélődés gondolati, bölcséleti kérdéseket tol előtérbe, a látható külső világ a természeti látvány átköltését sugallja. A debreceni tárlaton az utóbbi forrásból táplálkozó képek alkották a művek többségét. A vonal megtartotta ismert szerepét, főleg akkor érvényesült szinte gótikus formaképzeteket keltve, amikor kikötőkben ringatózó vitorlásokat festett. A merőlegesen magasba szökő vitorlák rúdjai a csúcsíves építkezést juttatják eszünkbe, a vonalak ily mérvű alkalmazása pedig az új szecessziót, ha mégis nem a szín volna uralkodó jelenség. Számos képének különös vonása a világítástól függő színjátéka. Ebben a főszerepet kétségkívül az aranyszín viszi, ami erre a célra már a mozaikművészet óta különösen is alkalmas.

A gyakran semleges színű háttér előtt a tulajdonképpeni kép valósággal lebegni látszik, messziről nézve mint valami űrjelenség. A most kiállított képein viszont kevésbé voltak jellemzők azok a beöblösödések, amikkel más képein oly előszeretettel él a művész. S ha meg is jelentek számos képén, ezeken sem bontották meg a képi szerkezet egységét.

Bármennyire újszerű is Xantus művészete, a hagyományos képi követelményeket nem veti el. Még síkszerű képein is érzékelteti a távlatot, a semleges, néha két színnel alakított semleges háttérű képein is.

A tárlat képein töretlenül érvényesültek Xantus festői értékei, művészetének senki máséhoz nem hasonlítható jellegzetességei.

„NEM IS MAGAMAT KÖNNYEZEM
INKABB A HAZAT EGRESEN
HOGY VELEM PORBAROGY,
ILLYÉS GYULA: VILÁGOMLÁS”
HOGY KÖLJAHGEM

